

Milli Mücadelede Rûm-Ermeni İşbirliği

Mustafa TOKER*

Mondros Mütarekesi sonrası Rûmlar ve Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve parçalanma sonucunda ortaya çıkacak fırsatlar doğrultusunda toprak elde etmek isteklerinde birleşiyorlardı.

Rumlar Yunanistan'ın hedefleri doğrultusunda, silahlı çeteler kurarak tedhiş hareketlerinde bulunmak suretiyle, hem Osmanlı topraklarında asayiş bozmak için faaliyette bulunarak, hem de İstanbul'da bulunan Türk halkını rahatsız edip onların kaçmalarını sağlayarak, İstanbul'daki Türk nüfusunun azalmasını, böylece İtilaf devletlerinin müdahalesini sağlamaya çalışıyordu.

Ermeniler de doğudaki toprakları ele geçirerek, bir Ermenistan kurma hayali ve çeşitli propagandalar yoluyla Türk zulmüne uğradıkları yönünde İtilaf devletleri nezdinde kamuoyu yaratmak için çaba harcamaktaydılar.

Rumlar ve Ermenilerin bu düşünceleri her iki grubu birlikte hareket etmeye yöneltmişti. Aslında kendi aralarında da problemleri olmasına rağmen Türklere karşı ortak menfaatte birleşiyorlardı.

İşte Rûm-Ermeni işbirliği ile ilgili olarak, arşivimizde yer alan belgelerden birkaç örnek veriyoruz:

“Anadolu mezâlimi hakkında gidecek olan hey'et-i tahkîkiyeye iştirâk etmek üzere İstanbul'da bulunan Ermeni ve Rûm komiteleri Katolik ve Protestân cem'iyet ve re'isleri bir içtimâ' 'akd ederek iki a'zâ intihâb edilmiş ve mezâlim hakkında etraftan tedârik ettikleri bir çok sahte vesâ'ik ile zirde esâmileri muharrer kesân tarafından dahi mu'âvenet edileceğine dâ'ir merkûmûn tarafından yazılan bir mektûbla da şuhûd tedârik eylemekte oldukları ve zevât-ı ma'rûfe ve meşhûreler şunlardır: Çerkes Hasan Fehmi, İbrâhim, Sâdık, Râgıp İsmâ'îl Hakkı ve daha bir kaç esâmi varsa da kimler olduğu anlaşılamamıştır”¹

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde Uzman.

¹ TİTE Arşivi Kutu No: 59, Gömlek No: 138, Belge No: 138 (06/07/1337).

“İstânbûl’da Ermeni Tâşnâk Komitesiyle Rûm Müdâfa’a-i Milliye Cem’iyeti arasında gerek Anadolu’da ve gerek İstânbûl dâhilinde Türkler a’leyhinde icrâ edilecek bil-cümle mukarrerân yek-vücûd olarak ifâ etmek husûsundaki emelleri hakkında Rûm ve Ermeni komiteleri müdâfa’a-i milliye rü’esâsı tarafından intihâb edilecek zevâtta mürekkep bir encümen teşkil edilmesi zimmında gâyet hâfî bir protokol a’kd etmişler. Ermeni milletine mensûb ve diğerkomiteler bu mes’eleden haberdâr olup bu husûsa da’ir İstânbûl komite merkezinde ittihâz edilecek mukarrerât hakkında izâhât talep etmekle berâber ta’kip edilen fikir ve siyâset hakkında bil-‘umûn komite rü’esâlarından bir meclis in’akâd edilmesine lüzûm görülmüş.

Şehr-i hâlin yirmi üçüncü pazar günü sâ’at dört râddelerinde Ermeni mümessil-i sanîsi İblâgtyân’ın taht-ı riyâsetinde Pangalaltı’nda dâ’ire-i resmîyelerinde mezkûr meclis içtimâ’ etmiştir. Bir çok münâkaşa ve müzâkereden sonra Tâşnâk komitesiyle Rûm Müdâfa-ai Milliye Komitesi tarafından taht-ı imzâya alınan bir protokol kabul edilmiş aynı günde sâ’at dokuz kararlarında Tâşnâk Komitesiyle Tepebaşı’nda Kabristan Sokağı’ndaki dâ’ire-i mahsusalarında Şuvârş Mîsâkyân-ın taht-ı riyâsetinde bir içtimâ’ ‘akd edilip bu içtimâ’da Rûm Müdâfa’a-i Milliye cihetiyle müşterek encümeninde noksan olan Ermeni a’zâları intihâp ile bu husûsda sarfedilmek üzere şimdilik 500 bin lirâi’-tâ-yı taht-ı karara alınmış.

Şehr-i hâlin yirmi beşinci salı günü sâ’at iki râddelerinde Beyoğlu’nda Rûm Sâgrofyos (Zografyos) Mektebi’nde gerek Rûm Müdâfa’a-i Milliye Cem’iyeti gerek Ermeni Tâşnâk Komitesi tarafından intihâp edilen encümen a’zâları içtimâ’ ederek re’is ve kâtip intihâp edildikten sonra Ermeni-Rûm gençleri arasında propoganda icrâ ederek gönüllü asker yazmak ve mu’âvene-i lazımda bulunmak ve bir an evvel sevkleri taht-ı karara alınmış. Mezkûr encümen gerek Ermeni ve gerek Rûm a’zâlarından esâmileri ve ikâmetgâhları hakkında tahkikât icrâ eylemektedir. Mezkûr encümeninde a’zâ olarak bulunan İstânbûl’da Bayramhanı’nda 21 numarada tüccerândan Hacî Corcis ve bundan başka Rus ordusuna mensûb iki Ermeni zâbiti de bulunmakta idi. Bu zâbitler delâletiyle Rûm Ermeni muhâcirlerini elde etmek için son derece uğraşmaktadırlar ve i’âşelerini de temin eyledikleri bu mahâcirler elde edildiği günden i’tibâren İzmir’e sevk edilecekleri ve taşradan gelen Ermenilerin kâffesi sebt-i defter eyledikleri ve şimdiki kadar Tâşnâk Komitesi’ne muhâlif olan Hınçâkları dahi kendilerine rabt etmek Ermeni mümessili Tahtacıyân’ın son derece gayret eylediği istihbârât-ı mevsûkadandır”²

“Müdâfa’a-i Milliye Heyet-i Merkeziye Muhteremesine

.....Hasköy Rûm Kilisesi tarafından İzmir Müdâfa’a-i Milliye Komitesini muntukamız dâhilinden gönüllü kayd etmek ve bunları peyderpey sevk etmekte buldukları ve Halıcıoğlu Ermeni Kilisesi hey’etinin de bu iş

² TİTE Arşivi Kutu No: 59, Gömlek No: 100, Belge No: 100 (28/04/1338).

için vâki' olan da'vetlerine iştirâk etmişler ise de hafî cereyân etmekte bulunan netice hakkında henüz bir günâ ma'lumât alınmadığı ve bundan başka bu hafta zarfında şâyân-i ehemmiyet bir hâdise olmadığı ma'ruzdur efendim.

Çe Şube Reisi"³

"Bugünlerde Paris'te bulunan Yunan sâbık-ı vükelâlarından Polenidis Franklidis ve Nikola başta bulunduğu hâlde Ermeni sâbık murahhaslarından Garsyan, General Korkonyan Mahrân Mırgısyân'dan mürekkep bir içtimâ' yaparlar. Bu içtimâ'da Rûm ve Ermeni "Kardeşlik" nâmıyla bir komite teşkiliyle ve hükûmet-i Osmâniye 'aleyhinde yapılacak bil-cümle mu'âmelenin yek-vücûd olarak icrâsına ve hiçbir vakit yek diğerinden ayrılmayacaklarına ve daha bazı şerâ'ite dâ'ir mukâvele 'akd ederler ve bu husûsda el-yevm Paris'te bulunan Venizelos ile birkaç defa görüşürler. Paris'te 'akd olunan bu meclisin karar ve programı İstânbûl Tâşnâksiyun ve Rûm Müdâfa'a-i Milliye merkezlerine tefhîm edilmek üzere Vehram Mırgısyân ve Nikola isminde iki şahıs İstânbûl'a göndeririler.

Şehr-i halin 18. Perşembe günü sâ'at 5 râddelerinde Karşıyan Sokağı'nda Tâşnâksiyun Komitesi tarafından dâ'ire-i mahsûsada bir içtimâ' 'akd ederler. Bu içtimâ'da Paris'ten gelen Vâhrâm Mırgısyân, kendisinin buradaki vâzifesi ve Paris'te 'akd olunan "Rûm ve Ermeni Kardeşlik" kararını tefhîm muhasesâtı uzun uzadıya izâh eder. Bunun üzerine mecliste epey bir münâkaşa cereyân ettikten sonra Havâriş Misâkyân söz alarak tecrübe olanı yeniden tecrübe etmek ahmaklıktır der. "Türkler için" sernâmesiyle bir nutuk irâd ederek 600 seneden beri bu güne kadar Türk hükûmetinin taht-ı himâyesinde yaşayan bil-cümle Hristiyânların çektikleri zulmeti ve onların yaptıkları zahmeti birer birer ta'dad ederek Türk hükûmeti ölüme mahkûm olduğunu ve bizler bir an evvel öldürmeliyiz ve her hangi bir Hristiyân onun bâkî kalmasına çalışırsa hâ'indir ve alçaktır demiş kezâ Topçuyun ve K(F)ardaşyân dahi o yolda harâretli nutuklar irâd etmişlerdir.

Şehr-i hâlin 18. Perşembe gecesi sâ'at 10'da Beyoğlu Rûm Siyagolos Klübünde, Rûm Müdâfa'a-i Milliye Cemiyeti ve Tâşnâksiyân idâre a'zâlarından ve Paris'ten gelen Nikola ve Mırgısyân dahi hazır bulunduğu hâlde içtimâ' 'akd ederek Paris'te teşkil olunan Rûm ve Ermeni Kardeşlik Komitesi'nin mektûbları okunur ve harâretli nutuklar irâd edildikten sonra yek-diğerini tebrik ederler. Evvelden Rûm ve Ermenilerden mürekkep teşekkül komitenin dâ'imi ve bâkî kılmasına ve o program üzerine hareket etmelerine karar verirler.

Kezâ şehr-i hâlin 12. Günü Cuma günü sâ'at 3'te Galata'da Ermeni kilisesindeki dâ'ire-i mahsûsada Ermeni Patrîki Zâven, Katolik Patrîki

³ TİTE Arşivi Kutu No: 44, Gömlek No: 97, Belge No: 97 (11/0/1338).

Nazlıyân ve Protestân Re'is-i Ruhânîsi Bezciyânîk (Terciyân?) Efendiler içtimâ' ederek bu içtimâ'da Rûm Patrikhânesi'den gelen bir tezkere okunur. Bu tezkerede Anadolu'daki Hristiyânların çektikleri zulmü ve Türklerin yaptıkları, fenâlıklar hakkında Avrupa hâriciye nezâretlerine ve ahâlîye gönderilmek üzere iki kesânın kendileri tarafından tasdik edilmesi ve ayrıca da bir Rûm ve Ermeni a'zâların propogandada bulunmak için Avrupa'ya gönderilmesi ve bu gibi işlerde yek-vücûd olarak çalışmanın lüzâmundan bahisle bu husûsta te'ât-i efkâr etmek için iki şahsın patrikhâneye gönderilmesi çâresinde bulunmuş bunun üzerine üç millet re'isleri hem efkârda bulunarak Rûm patriki ile te'ât-i efkâr için iki şahıs ta'yin ederler.

Yine şehri hâlin 19. Cuma günü ber-vech-i bâlâ 'arz ettiğim üç millet re'isleri Galata'da Ermeni Kilisesi'nde içtimâ' ederek Rûm patriki ile te'ât-i efkâr eden şahısların raporu kırâ'at ederler. Mezkûr raporda Rûm Patrîkhânesi, Müdâfa'a-i Anadolu Hristiyânları çektikleri mezâlim hakkında patrîkhânedeki hazırlanmış olan ikinci kitâbın üç millet re'isleri tarafından tasdik bir Ermeni ve birde Rûmlardan olmak üzere patrîkhaneler tarafından iki şahsın propaganda yapmak için Avrupa'ya gönderilmelerinin bahis Rûm Patrîkhânesi'nin işbû teklifi kabul ettikleri ve Avrupa'ya gönderilmek üzere eylem Paris'te bulunan sâbık Erzurûm İngiliz Konsolosu Safranyan Efendiye ta'yin ederler. Ve buna refâkat edecek olan Rûm a'zâsı ise Rûm Patrîkhânesi cismânî a'zâsından Ramyakoğlu olduğu anlaşılmuştur. Yine bu mecliste Rûm Patrîkhânesi tarafından 19 Mayıs 1338 tarihli bir tezkire daha okunur. Bu tezkirede İngiliz 'Avâm Kamârası'nda Anadolu Hristiyânlarının çektikleri zulm hakkında Lord Gürzon'un irâd ettiği nutukların te'sirâtı başgöstermiş olduğu ve vukû' bulan teklifât üzerine İ'tilâf hükûmetleri tarafından Anadolu'ya bir hey'et-i teftîşe gönderilmesi ihtimâli bulunduğu cihetle onların üzerine bir te'sir etmek ve hakikat-ı hâlin zahire ihrâcı hakkında düşünmek ve lâzım olan vesâ'iki şimdiden hazırlamak için burada bütün Hristiyânlardan müteşekkil bir meclis-i muhtelitin 'akdi lüzûmünden bahs ve bu meclis a'zâsına ta'yin edilmesi lâzım gelen 3 şahsın intihâbıyla iş'ar-ı ricâsında bulunmuş lâkin meclis bu husûsdaki kararı sâ'ir bir güne ta'lik etmiştir. Mesmû'âtına nazaran Anadolu'daki Hristiyânlar hakkında ikâ' edilen mezâlim ve Türklerin vahşeti sernâmesiyle ufak bir kitâb dahi İstânbûl'da bulunan Amerikân Niyord(?) Şirketi'nin Re'isi Doktor Benib, Doktor Makâyim vesâ'ireler tarafından tab' ettirip Amerika ve Londra'ya gönderildiği gibi şayed Düvel-i Mu'azzama tarafından bir hey'et-i teftîşe gelirse onların mu'âvenet-i lâzımada bulunacaklarına ve Hristiyânlar lehinde çalışacakları hakkında va'adlerde bulunmuşlardır. Berâ-yı ma'lûmât 'arz olunur.'⁴

"Kınalıada'da Ermenilerin ittihâd kulübü vardır. Kulûp mensûbuni ber-hayât-ı askeri geçirmektedirler. Çadırlar, tahkimât, yürüyüşler, harekât... İngilizler emrinde genç ve ta'lîm terbiye görmüş bir kitle de

⁴ TİTE Arşivi Kutu No: 60, Gömlek No: 39, Belge No: 39 (24/05/1338).

burada göze çarpıyor. Rûmların elinde bir çok cephâne ve esliha bulunduğu hemen her taraftan te'minen haber veriliyor. Zâbita-i mahalliyeyi kayd, ticâretle meşgûl Tâşnâklar anavatanını gâ'ib etmekle berâber burada mefsedetten hala geri durmuyorlar. Bütün bu icrâat-ı şeytanet-kârâne onların eseridir. Ermeniler, Rûmlar burada 'inde'l-hâce bütün mefsedet yapabileceklerine kâni'dir. Çünkü kendilerine bir taraftan İngilizler muzâhirdir. Diğer taraftan hükûmetin bi-hareket kalacağından emindirler."⁵

"Beyoğlu Kadıköy'ünde mütemekkin Ermeni ve Rûm vesâ'ir agniyâya tehlike vukû'unda isti'mâl edilmek üzere İngilizler tarafından silâh tevzi' ve yangın zuhûrunda hânelerinde tedâbir-i ihtiyâtiyede bulunmalarını tavsiye edildiği gibi ez-cümle Amerika ve İngiliz mekteblerinin hey'et-i idâresi mu'allim ve mu'allimelerinin fevka'l-'âde içtimâ'a davetle bâlâda 'arz olunan tedâbir ehemmiyetle tezkir edilerek mekâtib-i mezkûrede müstahdem Rûm ve Ermeni mu'allimlerinin diyâr-ı âhire gitmesine karar verdikleri ve aynı zamanda barbar Türkler İstânbûl'a geldiklerinde rast geldiklerini kesib evleri dükkânları yağma edeceklerdir diye Türklerin daha tanınmamış ecâbine karşı 'aleyhinde buldukları gibi güyâ memleketin asâyişi artık muhtel olacağını ve onun için bir an evvel canlarını kurtarmaları zımnında pek şenî' propagandalarına devâm sûretle efkâr-i Hristiyâniyeye dehşete ikâ eyledikleri istihbâr kılınmıştır."⁶

"Mükaddemâ İstânbûl'da Rûm ve Ermeniler tarafından "Kardeşlik" nâmı altında bir komite teşkil edip son derece çalışmaktalar idi. İzmir'in Kuvâ-yı Milliye tarafından istirdâdı Kuvâ-yı Milliye'nin dehşet ve 'azameti bütün Dünyâ'yı sardıği gibi millet-i merkûmeleri havf ve heyecân içerisinde bırakarak her yerleri birer tarafa savaşımağa karar vermişlerdir. Ve ekserisi de savaşmaktadır.

Binâ'en-'aleyh İstânbûl'da ba'zı müneverân kimseler ile vukû' bulan temâsta komitenin ileri gelen rü'esâ ve a'zâlarından hiç bir kimsenin kalmadığı ve kalanlar ise aşağı tabakadan olanlardır. Bunlar hiç bir iş yapmayacaklarını ve bütün milleti lekeliyeceklerini söylemekle ber â ber her hâlde 'İsmet Paşa ile görüşerek sulhen hal-i mes'ele edilmesini 'arzu eylediklerini söylemektedirler.

Ma'mâfih merkumânın bu gibi teminâtları nazar-i itibâre alınmayarak ta'kibâta bulundurulmakta olduğu 'arz olunur."⁷

⁵ TİTE Arşivi Kutu No: 52, Gömlek No: 133, Belge No: 133; TİTE Arşivi Kutu No: 56, Gömlek No: 132, Belge No: 132 (28/08/1337).

⁶ TİTE Arşivi Kutu No: 59, Gömlek No: 165, Belge No: 165 (03/10/1338).

⁷ TİTE Arşivi Kutu No: 60, Gömlek No: 8, Belge No: 8 (23/12/1338).